

1.5. ΑΘΕΪΑ

Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας. Οριοθέτηση της έννοιας της αθεΐας ως κοσμοθεωρίας και ως στάσης ζωής

Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας

Οι απόντες

«... δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών.

Τον γυρεύουμε τάχα ή μας γυρεύει
Και δε μας βρίσκει; Τον ποθούμε ή μας ποθεί
Και δε μας βλέπει το πρόσωπό του;

Εμείς έχουμε πεθάνει, ο θάνατός μας
Είναι ο μέγας θάνατος, δεν πέθανε ο Θεός.

Εμείς είμαστε οι απόντες απ' το δείπνο,
Αυτοί που λείπουν και δεν είναι, κλείστηκαν έξω,
Δεν πρόφτασαν ναρθούν, τρέχουν στους δρόμους,
Και σκουντουφλούν στη γη, χτυπούν την πόρτα.

Δεν έχουν πρόσωπο, δεν έχουν φως».

Γιώργος Θέμελης, *Φωτοσκιάσεις*, Θεσσαλονίκη, Αυτοέκδοση, 1961.

Κατακτητές

Προς τα πού πηγαίνουμε –ύστερα από το λύσιμο των δεσμών από το παλιό έδαφος– δεν το γνωρίζουμε ακόμη. Όμως αυτό το έδαφος μας πυρπόλησε τη δύναμη, που μας εξωθεί προς το μακρινό, προς την περιπέτεια, με την οποία προωθούμαστε προς το ατέρμον, το αδοκίμαστο. Το ανεξερεύνητο.

Πρέπει να είμαστε κατακτητές· δεν μας απομένει άλλη επιλογή, μια και δεν έχουμε πια χώρα, όπου να είμαστε ιθαγενείς και εγκαταστημένοι μόνιμα...

Προς τα εκεί μας ωθεί ένα κρυφό και ενδόμυχο Ναι, που είναι πιο ισχυρό απ' όλα μας τα Όχι... Τολμάμε το μακρινό... Η γη είναι ακόμη πλούσια και ανεξερεύνητη... Η δύναμή μας μας σπρώχνει... προς τα εκεί που μέχρι τώρα έχουν δύσει όλοι οι ήλιοι... προς ένα νέο κόσμο....

Νίτσε, Φρ., *Κατάλυτα*, K. Schlechta, Werke III, München, 1969, σελ. 478.

Εξέλιξη και περί Θεού αυταπάτη: Μια συνέντευξη

...Ερώτηση: ...Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι μέσα από την εξέλιξη βαδίζουμε προς την αλήθεια ή προς το ψέμα;

P.N.: Δεν είμαι σίγουρος. Αυτό που μπορώ να πω όμως είναι ότι υπάρχουν μερικά επαγγέλματα που πληρώνονται για να υποστηρίζουν ψέματα, όπως οι δικηγόροι. Δεν είναι ψεύτες με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, αλλά προκειμένου να κερδίσουν μια δίκη μπορεί να πουν και πράγματα που δεν τα πιστεύουν. Ο επιστήμονας όμως δεν πρέπει ή δεν θα έπρεπε να το κάνει αυτό. Ο επιστήμονας πρέπει να ψάχνει την αλήθεια, ακόμη και αν η αλήθεια είναι το αντίθετο από αυτό που πιστεύει ή ακόμη και αντίθετη με τον τρόπο ζωής του. Ένας επιστήμονας που εξαπατά προσαρμόζοντας τα στοιχεία για να ταιριάζουν με τη θεωρία του θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να εκδιώκεται από την επιστημονική κοινότητα».

Ερώτηση: Υπάρχει ένα σημείο στην ανθρώπινη Ιστορία μέχρι το οποίο μπορείτε να δικαιολογήσετε τους ανθρώπους που πίστευαν στον Θεό;

P. N.: Υπάρχει. Το 1859, η χρονιά κατά την οποία εκδόθηκε "Η καταγωγή των ειδών" του Δαρβίνου. Αν σκεφτείτε, θα δείτε πραγματικά ότι και πριν από τον Δαρβίνο η εξήγηση της θεϊκής προέλευσης του ανθρώπου ήταν μια λανθασμένη ερμηνεία. Τότε όμως ήταν πολύ δύσκολο να εξηγηθεί και να γίνει κατανοητό πώς δημιουργήθηκαν τα πάντα και πώς έφτασαν να είναι έτσι όπως είναι».

Ερώτηση: Η φύση δεν «ξέρει» ότι υπάρχουμε. Αυτό το έχετε στον νου σας ως επιστήμονας όταν γράφετε ένα βιβλίο;

P. N.: Φυσικά. Είναι στο πίσω μέρος του μυαλού μου, παρ' ότι αυτό για κάποιους μπορεί να σημαίνει ότι υπάρχει ένας Θεός που ξέρει και νοιάζεται. Είναι πολύ βαθιά στο δικό μου πιστεύω και στο αξιακό μου σύστημα ότι η φύση δεν ξέρει ότι υπάρχω. Δεν την ενδιαφέρει καν ότι υπάρχω. Προβατάς, Μ., *(Α)θρου αυταπάτη*, (Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς), Βήμαmagazino, τ. 491, Αθήνα 2007, σελ. 28-36.

Υπάρχει Θεός σ' έναν άδικο κόσμο;

– Λέγε λοιπόν. Από πού ν' αρχίσουμε; Πρόσταξε. Απ' τον Θεό; Για το αν υπάρχει Θεός δηλαδή;
– Απ' όπου θέλεις άρχισε, ακόμα κι «αντίστροφα». Χτες μόλις υποστήριξες στου πατέρα πως δεν υπάρχει Θεός, είπε ο Αλιόσα και κοίταξε εξεταστικά τον αδερφό του.

– ...Φαντάσου λοιπόν πως ίσως και γω να πιστεύω στο Θεό, γέλασε ο Ιβάν. Αυτό πια δεν το περίμενες, ε;

– Μα και βέβαια. Εκτός πια κι αν αστειεύεσαι και τώρα.

– Αστειεύομαι! Αυτό το είπαν και χτες στου σάρετς, πως αστειεύομαι. Βλέπεις, καλέ μου, υπήρχε ένας γέρος αμαρτωλός τον δέκατο όγδοο αιώνα, που είπε πως αν δεν υπήρχε Θεός θα 'πρεπε να τον εφεύρουμε· «S'il n'existait pas Dieu il faudrait l'inventer». Και πραγματικά ο άνθρωπος εφεύρε το Θεό. Και δεν είναι παράξενο κι ούτε θα 'ταν αξιοθαύμαστο που υπάρχει πραγματικά ο Θεός, μα είναι αξιοθαύμαστο που μια τέτοια ιδέα –η ιδέα της αναγκαιότητας του Θεού– μπόρεσε να

τρυπώσει στο κεφάλι ενός τόσο άγριου και κακού ζώου όπως είναι ο άνθρωπος. Τόσο ιερή είναι αυτή η σκέψη, τόσο συγκινητική, τόσο σοφή και τιμάει τόσο τον άνθρωπο. Όσο για μένα, από καιρό πια τ' αποφάσισα να μη σκέφτομαι για το αν ο άνθρωπος δημιούργησε το Θεό ή ο Θεός τον άνθρωπο... Λοιπόν όχι μονάχα παραδέχομαι το Θεό πρόθυμα, μα παραδέχομαι και τη σοφία Του και το σκοπό Του – που αυτά πια μας είναι εντελώς άγνωστα. Πιστεύω στην τάξη, στο νόημα της ζωής, πιστεύω στην αιώνια αρμονία που μέσα της θα διαλυθούμε όλοι μας, πιστεύω στον Λόγο που προς αυτόν τείνει το Σύμπαν, το Λόγο που *ην προς τον Θεόν* και που είναι ο ίδιος ο Θεός, κ.ο.κ. εις το άπειρον! Από λόγια πάνω σ' αυτό άλλο τίποτα. Νομίζω πως βρίσκομαι σε καλό δρόμο, ε; Κι όμως φαντάσου πως στο τέλος δεν παραδέχομαι αυτόν τον κόσμο του Θεού, δεν τον παραδέχομαι, αν και ξέρω πως υπάρχει, μα δεν τον αναγνωρίζω καθόλου. Δεν είναι πως δεν παραδέχομαι το Θεό, νιώσε το αυτό, μα τον κόσμο που δημιούργησε αυτός, τον κόσμο του Θεού δεν τον παραδέχομαι κι αρνιέμαι να τον παραδεχτώ [...]. Ας είναι, ας είναι, όλα αυτά θα γίνουν, το παραδέχομαι, μα δεν το αποδέχομαι κι ούτε θέλω να το αποδεχτώ! Ας συναντηθούν ακόμα και οι παράλληλες ευθείες κι ας το δω και μονάχος μου: θα το δω και θα πω πως συναντήθηκαν, μα δε θα το αποδεχτώ [...].

Ντοστογιέφκι Φ., *Αδελφοί Καραμαζώφ*, Μτφρ. Α. Αλεξάνδρου, τ. ΙΙ, Γκοβόσσης, Αθήνα, 1990, σελ. 123-126.

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της

Ό,τι δεν είναι ο άνθρωπος πραγματικά, αλλ' επιθυμεί να είναι, αυτό το κάνει Θεό του ή αυτό είναι ο Θεός του. [...] Διότι δεν δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο κατ' εικόνα του, όπως λέγεται στη Βίβλο, αλλ' ο άνθρωπος τον Θεό κατ' εικόνα του [...]. Κάθε Θεός είναι ένα ον της φαντασίας, μια εικόνα και μάλιστα μια εικόνα του ανθρώπου, αλλά μια εικόνα την οποία ο άνθρωπος θέτει έξω από τον εαυτό του και την παρουσιάζει ως ένα ανεξάρτητο ον.

Feuerbach, L., *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, Leipzig, 1851, σελ. 293.

Η απόλυτη ουσία, ο Θεός του ανθρώπου είναι η ίδια η δική του ουσία [...]. Η συνείδηση του Θεού είναι η αυτοσυνείδηση του ανθρώπου, η γνώση του Θεού είναι η αυτογνωσία του ανθρώπου.

[...] Ο άνθρωπος είναι για τον άνθρωπο Θεός (*homo hominis Deus est*) [...]. Το μυστικό της Θεολογίας είναι η ανθρωπολογία [...]. Ο άνθρωπος είναι το κέντρο της θρησκείας, ο άνθρωπος είναι το τέλος της θρησκείας.

Feuerbach, L., *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, 1841, κεφ. 1, σελ. 6· κεφ. 2, σελ. 15· κεφ. 28, σελ. 325-326· κεφ. 19, σελ. 222.

Κριτική του Φόουερμπαχ από τον Μαρξ

Ο Feuerbach ξεκινά από το δεδομένο της θρησκευτικής αλλοτρίωσης, του αναδιπλασιασμού του κόσμου σε έναν θρησκευτικό και έναν εγκόσμιο.

Marx, K., *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*, Μτφρ. Γ. Μπλάνας, Ερατώ, Αθήνα, 2004, σελ. 63.

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν

Κριτικά σχόλια στις θέσεις του Μαρξ

Ο Μαρξ θεώρησε και έκρινε τη θρησκεία μόνο από κοινωνικο-δυναμική σκοπιά, δηλ. από το ποιο ρόλο παίζει στο κοινωνικό φαινόμενο και γίνεσθαι, πάντοτε σε σχέση με το επαναστατικό του όραμα και πρόγραμμα. Ο ισχυρισμός του ότι η θρησκεία είναι δημιούργημα του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί σωστός, αν με τον όρο «θρησκεία» εννοούμε μόνο τις θρησκευτικές παραστάσεις και μορφές ζωής (διδασκαλίες, προσευχές, δόγματα, λατρευτικούς τύπους κ.ά.). Ο άνθρωπος πάντοτε δημιουργεί στον εαυτό του παραστάσεις, εικόνες και έννοιες για τον Θεό. Ωστόσο ποια λογική θα μας υποχρέωνε να δεχτούμε ότι όλες αυτές οι εικόνες που δημιουργεί ο άνθρωπος ταυτίζονται με την ίδια την ύπαρξη του Θεού, ώστε ο Θεός να είναι μόνο προϊόν της ανθρώπινης σκέψης, αντανάκλαση του ανθρώπου και των μεταβαλλόμενων συνθηκών της ζωής του; Ή ποια λογική μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη του Θεού, επειδή οι άνθρωποι, ανάλογα με τις συνθήκες που ζουν, δημιουργούν κάθε φορά και αντίστοιχες αντιλήψεις και παραστάσεις για τον Θεό – που πάντοτε είναι ανεπαρκείς και όχι σπάνια προβληματικές; Ο Θεός δεν ταυτίζεται με τις θεολογίες μας. Είναι απείρως πιο πέρα απ' όσα λέμε γι' Αυτόν.

Η άποψη του Μαρξ ότι η θρησκεία είναι συνέπεια μόνο της κοινωνικο-οικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου και των αντίστοιχων μ' αυτές δομών ζωής δεν ευσταθεί. Διότι από την απροκατάληπτη μελέτη της ιστορίας διαπιστώνεται αναμφισβήτητα ότι πάντοτε οι άνθρωποι θρήσκευαν, με τούτο ή τον άλλο τρόπο. Επίσης ότι η θρησκεία δεν συνδέεται με μια μόνο μορφή κοινωνίας, σαν αυτή που δίκαια προβλημάτισε και που αγωνίστηκε να αλλάξει ο Μαρξ, αλλά εμφανίζεται σε κάθε είδους κοινωνία. Έτσι, ακόμη και αν αρθούν οι αλλοτριωτικές και απάνθρωπες συνθήκες ζωής, αυτό δεν θα σημάνει κατ' ανάγκη και το τέλος της αληθινής θρησκείας. Ίσως θα σημάνει το τέλος μιας αλλοτριωμένης και συμβιβασμένης θρησκείας, κάτι που το εύχονται και επιδιώκουν όσοι θρησκεύουν αληθινά».

Καριώτογλου Α., Κεσόπουλος Α., Παπαευαγγέλου Π., Τσανανάς Γ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα, Β' Λυκείου*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, 31991, σελ. 159.

Επιστήμη και πίστη

Το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αι. πολλά μέλη της ευρωπαϊκής διανόησης πείστηκαν με υποτιθέμενα επιστημονικά επιχειρήματα πως δεν υπάρχει Θεός και πως η πίστη στον Θεό ήταν ασυμβίβαστη με την ύπαρξη της επιστήμης. Οφείλει κανείς να ομολογήσει πως αυτό το επιχείρημα υπέρ του αθεϊσμού είναι το πιο αφελές και το πιο ισχνό. Βασίστηκε στην πίστη πως της επιστήμης της αξίζει απόλυτη υπεροχή, όχι μόνο υπεροχή πάνω από το σύνολο της γνώσης, αλλά και πάνω από το σύνολο της ανθρώπινης ζωής· πως η επιστήμη είναι ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα... Η υπόθεση πως η επιστήμη απέδειξε πως ο Θεός δεν υπάρχει, δεν έγινε από την ίδια την επιστήμη, αλλά από μια φιλοσοφική θεωρία, με την οποία σχετίστηκε. Ο επιστημονισμός δεν είναι επιστήμη, παρά μια φιλοσοφία, η οποία προϋποθέτει μια πίστη».

Μπερντιάεφ, Ν., *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Χ. Μαλεβίτσης, Δωδώνη, Αθήνα, 1967, σελ. 153 και 154.

Στους άθεους φίλους από μια άθρη

Μη φοβάστε τον χριστιανισμό, και μαζί δεν θα φοβόμαστε τις θρησκείες! Νιώθω προσωπικά την επιθυμία να πω στους αγνωστικιστές, ανθρωπιστές, άθεους φίλους μου. Προερχόμαστε από το ίδιο πεδίο σκέψης, βρισκόμαστε συχνά ο ένας αντιμέτωπος με τον άλλον, γιατί στην πραγματικότητα είμαστε “ο ένας δίπλα στον άλλον”, ας συνεχίσουμε την ανάλυση... Και έχω ένα όνειρο: μακάρι να μπορέσουν να γίνουν ουσιαστικές προσεγγίσεις, αναγκαίες μπροστά στην ολοένα αυξανόμενη βαρβαρότητα όχι μόνο - και κατά τη γνώμη μου πιθανότατα λιγότερο - μεταξύ του χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών που σήμερα δελεάζονται από τον φονταμενταλισμό, αλλά και μεταξύ του χριστιανισμού κι αυτού του οράματος στο οποίο συμμετέχω, το οποίο προέρχεται από τον χριστιανισμό και το οποίο φιλοδοξεί να διασαφηνίσει τα επικίνδυνα μονοπάτια της ελευθερίας.

Κρίστεβα, Τ., *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*, Μτφρ. Κωνσταντίνου, Τ., Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ. 157.

Ύμνος στον Θεό

Βαθιά στις σκοτεινές κοιλάδες πεθαίνουν οι πεινασμένοι.
Αλλά εσύ τους δείχνεις το ψωμί, και τους αφήνεις να πεθαίνουν.
Εσύ έχεις θρονιαστεί αιώνιος κι αόρατος
κι αστράφτεις ανελέητος πάνω απ’ το αιώνιο Σχέδιό σου.

Άφησες να πεθάνουν οι νέοι κι οι χαροκόποι
μα αυτούς που θέλαν να πεθάνουν, δεν τους άφησες...
Πολλοί από κείνους που τώρα έχουν σαπίσει
πιστεύανε σε σένα, και πεθάναν γεμάτοι εμπιστοσύνη.

Άφησες τους φτωχούς φτωχοί να μείνουν χρόνια και χρόνια
γιατί ήτανε οι πόθοι τους πιο όμορφοι απ’ τον Παράδεισό σου.
Πεθάνανε, αλίμονο, πριν δουν το φως σου
πεθάνανε μακάριοι, όμως – και σαπίσαν παρευθύς.

Λένε πολλοί πως δεν υπάρχουν και τόσο το καλύτερο.
Μα πώς μπορεί να μην υπάρχει αυτό που μπορεί έτσι να ξεγελά;
Αφού τόσοι και τόσοι ζούνε από σένα και δεν μπορούν χωρίς
εσένα να πεθάνουν – πες μου, τι σημασία έχει – τ’ ότι δεν υπάρχουν;
Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ύμνος στο Θεό*. Μελοποίηση: Ζωή Τάχα.

Θεός και αδερφός

Αυτός που δεν αγαπάει τον αδελφό του, τον οποίο βλέπει, δεν μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δεν βλέπει.

Α΄ Ιω. 4, 20.

Εκκλησία και Αριστερά

Η συζήτηση, στον δημόσιο χώρο, πραγματικοτήτων με δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εντός αυτού αναπτύσσονται, με αυτόν διαλέγονται, από αυτόν επηρεάζονται και αυτόν συνδιαμορφώνουν, δεν αποτελεί πολυτέλεια, πολύ περισσότερο δεν αποτελεί ύποπτη υπερβολή, απερισκεψία, αλλά βαθιά αναγκαιότητα η οποία κυρίως και πάνω από όλα συνδέεται με την ιστορική στιγμή. Τόσο η Εκκλησία, όσο και η Αριστερά, αποτελούν σημεία αναφοράς μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού, από τα οποία απαιτείται τολμηρή και ξεκάθαρη κατάθεση θέσεων. Βέβαια, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει κατάφαση στην αλλαγή ενός κόσμου που αλλάζει και μας αλλάζει, τη στιγμή που όσο εμείς αλλάζουμε τον αλλάζουμε. Ένα πέραςμα, δηλαδή, από την ανεύθυνη παρακολούθηση-ενοχοποίηση της ζωής των άλλων, στην έμπονη ζωή με τον άλλο, ζωή για τον άλλο, ζωή στον άλλο. Μια αναχώρηση από την εργαλειακή - συστημική κατανόηση του ανθρώπου και μια αυτοπαράδοση στο θαύμα του κοινού, όχι κατ' ανάγκην ταυτόσημου, βηματισμού.

Σταμούλης, Χ., για το συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά», που οργάνωσε το Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, σε συνεργασία με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, 22-23 Ιανουαρίου 2013, στη Θεσσαλονίκη. Στο Σταμούλης, Χ., *Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι*, Αρμός, Αθήνα, 2016, σελ. 78-79.

Ο πατήρ Ανυπόμονος (Γερμανός Δημάκης), κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αγωνίστηκε εναντίον των Γερμανών κατακτητών με τον ΕΛΑΣ. Αργότερα έγινε ηγούμενος στη μονή Αγάθωνος.

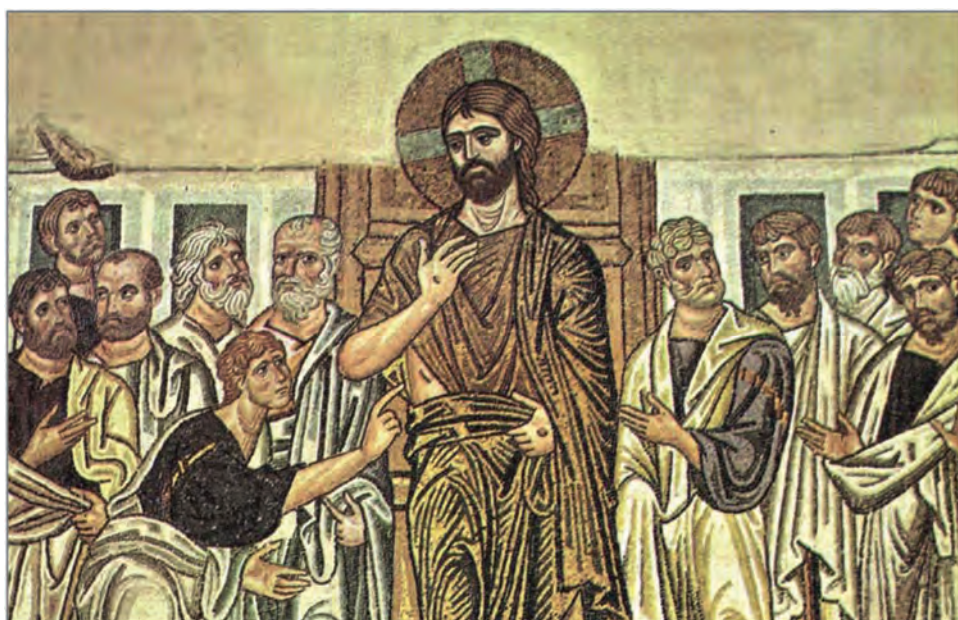
Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης

«Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσῃ ὑμῖν» Μτ 17, 20

[Σας βεβαιώνω πως, αν έχετε πίστη έστω και σαν κόκκο σιναπιού, θα λέτε σ' αυτό το βουνό "πήγαινε από 'δω εκεί", και θα πηγαίνει· και τίποτα δε θα είναι αδύνατο για σας]

«Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῆ ἀπιστίᾳ» Μκ 9, 24

[Πιστεύω, Κύριε! Αλλά βοήθησέ με, γιατί η πίστη μου δεν είναι δυνατή]

Ψηλάφηση του Θωμά. Ψηφιδωτό από μονή Δαφνίου 11^{ου} αι.
Η μονή είναι μνημείο της παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Το ευλογημένο σποράκι. Λαδοπαστέλ σε χαρτί.